

VALSTS PREZIDENTA PILNVARU INVENTARIZĀCIJA TUVOJAS NOSLĒGUMAM

Saeimas darba grupas pirmspēdējā sēde

“Jurista Vārds” jau vairākkārt ziņojis par Saeimas Juridiskās komisijas deputātu darba grupas divu gadu aktivitātēm, apsverot iespējas grozīt Satversmē noteiktās Valsts prezidenta pilnvaras un ievēlēšanas kārtību. 21. februārī noritēja darba grupas kārtējā – desmitā – sēde, un tajā tika aplūkots Satversmes 53. pants (Valsts prezidenta politiskā “neatbildība” un kontrasignācijas institūts), kā arī Valsts prezidenta kreatīvās funkcijas (dalība amatpersonu kandidātu izvēlē, iecelšanā un apstiprināšanā). Sēdē klāt bija gan darba grupas aicinātie konstitucionālo tiesību un politikas eksperti, gan amatpersonas un institūcijas, kuras varētu skart Valsts prezidenta funkciju eventuālā paplašināšana (Valsts kontrole, tiesībsargs, Latvijas Banka, Tieslietu padome, KNAB), ko apsver Saeimas deputāti. Tāpat savu viedokli par Satversmes normām izteica divi bijušie prezidenti – Guntis Ulmanis un Valdis Zatlers.

Paredzams, ka 21. martā notiks darba grupas pēdējā sēde (par Satversmes 35., 36. un 54. pantu), kam sekos darba grupas ziņojums Saeimai, kurā tiks pausti deputātu priekšlikumi par Satversmes III nodaļu “Valsts prezidents”. Ziņojumu plānots pabeigt šī gada pavasarī, un tas acimredzot varētu ietvert priekšlikumus izdarīt grozījumus šajā Satversmes nodaļā.

Jāatgādina, ka Saeimas Juridiskās komisijas darba grupa Valsts prezidenta pilnvaru iespējamai paplašināšanai un ievēlēšanas kārtības izvērtēšanai tika izveidota pirms diviem gadiem – 2015. gada 17. februārī. Tajā no katras 12. Saeimas frakcijas deleģēts viens pārstāvis. Darba grupas vadītājs ir Dr. iur. Ringolds Balodis (No sirds Latvijai), tās sastāvā darbojas arī Dr. iur. Inese Lībiņa-Egnere (Vienotība), Imants Parādnieks (Nacionālā apvienība “Visu Latvijai!” – “Tēvzemei un Brīvībai/LNNK”), Jūlija Stepaņenko (Saskaņa), Inga Bite (Latvijas Reģionu apvienība) un Guntis Kalniņš (ZZS). Sākot darbu, šai deputātu darba grupai pastāvīgi pievienoties tika aicināti vairāk nekā 20 tieslietu un citu nozaru lietpratēji, turklāt uz atsevišķām darba grupas sēdēm vēl tikuši aicināti arī citi eksperti un esošās vai bijušās amatpersonas (atkarībā no aplūkojamā Satversmes III nodaļas panta satura). Samērā regulāri darba grupas sēdes apmeklējuši bijušie Valsts prezidenti, visbiežāk – G. Ulmanis un V. Zatlers, tādā veidā nodrošinot Satversmes rakstīto normu un praktiskās pieredzes mijiedarbību.

Tādējādi var teikt, ka gandrīz visas līdzšinējās darba grupas un tās pieaicināto ekspertu kopīgās sanāksmes izvērtušās nelielu zinātniski praktisku un tiesībpolitisku konferenču formātā, un izņēmums šai ziņā nebija arī 21. februāra pasākums, kad tika aplūkots Satversmes 53. pants (kas nosaka Valsts prezidenta politisko “neatbildību” un regulē kontrasignācijas kārtību), Valsts prezidenta kreatīvā funkcija (līdzdalība amatpersonu iecelšanā un apstiprināšanā), kā arī iespējas un nepieciešamība šo kreatīvo funkciju paplašināt, uzticot Valsts

prezidentam, piemēram, tiesībsarga, valsts kontroliera, Latvijas Bankas prezidenta, Satversmes tiesas tiesnešu, KNAB priekšnieka un dažu citu amatpersonu kandidatūras izvirzīšanas vai amatā iecelšanas pienākumu.

Samērā plašas 21. februāra pasākuma dalībnieku debates raisījās ap Satversmes 53. panta pirmo teikumu: “Valsts prezidents par savu darbību politisku atbildību nenes”, jo īpaši kopsakarā ar 51. pantu, kas paredz iespēju sarīkot Valsts prezidenta impīčmentu faktiski bez nekādiem ierobežojumiem, vien balstoties uz divu trešdaļu Saeimas deputātu vairākumu. Tomēr LU Juridiskās fakultātes doktorante Simona Krastiņa uzsvēra, ka valsts galvas politiskās neatbildības princips ir tradicionāls (Valsts prezidenta amata priekštecis bija absolūtais vai ierobežotais monarhs, kura vietā atbildību uzņēmās valdība) un cieši saistīts ar panta turpinājumā regulēto Valsts prezidenta rīkojumu kontrasignācijas prasību. Ja šo “neatbildību” sasaista tikai ar valdības locekļu līdzparakstītiem rīkojumiem, tad šim teikumam ir pamats atrasties Satversmes 53. pantā.

Prof. Ineta Ziemele vērsa uzmanību uz valsts galvas lomas un funkciju pieaugumu, salīdzinot ar laiku, kad tika pieņemta Satversme. Mūsdienās Valsts prezidents ir ārpolitiski un iekšpolitiski aktīvs institūts ar lielu atbildības nastu, kas valsts vārdā var īstenot nozīmīgas funkcijas, taču arī pieļaut kļūdas. Tādēļ 53. panta pirmais teikums, kas nosaka, ka Valsts prezidents nenes politisko atbildību “par savu darbību” (tātad daudz plašāk nekā tikai par kontrasignētajiem rīkojumiem), viņasprāt, ir

neadekvāts un būtu jāprecizē – arī kontekstā ar 51. pantu (Valsts prezidenta atļaišana), kas tāpat būtu revidējams un precizējams.

Līdzīgās domās bija Dr. iur. Artūrs Caics, kas politiskās atbildības tematu aplūkojis savā promocijas darbā. Viņš norādīja: ja klasiski politisko atbildību izprot kā varas zaudēšanu – tātad, ja uzskata, ka Valsts prezidenta amats ietver varu, atbildība par neadekvātu rīcību, ir amata zaudēšana. Tādēļ būtu jāizslēdz 53. panta pirmais teikums un jāprecizē 51. pants. Deputāts R. Balodis bija vēl kategoriskāks: ja reiz Satversme saka, ka valsts augstākā amatpersona nenes politisku atbildību, tad tas ir signāls Latvijas iedzīvotājiem, ka arī neviens cits politiķis, kas ir zemākā amatā, nekādu atbildību nenes. Arī deputāts I. Parādnieks bija līdzīgās domās – teikums par Valsts prezidenta “politisko neatbildību” “griež ausis” un arī neatbilst realitātei.

Viņiem nepiekrita politologs Jānis Ikstens, norādot, ka 53. panta pirmais teikums apliecina, ka Latvija ir parlamentāra demokrātija, kur atbildība gulstas uz parlamentu un valdību, bet Valsts prezidentam faktiski ir tikai ceremoniālas funkcijas bez lielas substantīvas nozīmes, tādēļ gadījumā, ja šis teikums tiks svītrots, tas tikai nozīmēs, ka Saeimas deputāti grib likvidēt “juridiskus šķēršļus” gadījumiem, kad būs politiska vēlme bez grūtībām nomainīt Valsts prezidentu. Skeptisks pret grozījumiem bija arī G. Ulmanis, norādot, ka “ar Satversmi viss ir kārtībā” un atstāt vai izslēgt šo teikumu – tas ir gaumes jautājums, tādēļ ka amata īstenošanu nosaka konkrētā prezidenta personība. Savukārt V. Zatlers atzīmēja, ka, neskatoties uz Satversmes normu, Valsts prezidenta amats ir politiski atbildīgs, jo politiskā atbildība ir atbildība savu vēlēšanu (šai gadījumā – Saeimas deputātu) priekšā, kas izlemj, vai personu atkārtoti ievēlēt vai pat atcelt no amata tās pilnvaru laikā. Tādēļ, pēc V. Zatlera domām, īpaši nepieciešami būtu precizējumi Satversmes 51. pantā, kas nosaka Valsts prezidenta atcelšanas kārtību.

Sēdes dalībnieki diskutēja arī par iespējam būtiski paplašināt Valsts prezidenta kreatīvo funkciju, kas izpaužas kā amatpersonu izvirzīšana apstiprināšanai Saeimā vai pat iecelšana. Atbalstu un argumentus šādai idejai izklāstīja darba grupas vadītājs R. Balodis, kurš uzskata, ka, uzticot Valsts prezidentam kandidatūru izvirzīšanu nozīmīgiem amatiem, tiktu līdzsvarota politisko un profesionālo kritēriju ietekme. Viņaprāt, Valsts prezidents kā “neitrāla vara”, kam mazāk nekā Saeimai jāreķinās ar politiskiem kompromisiem un kas var veikt neatkarīgas profesionālas konsultācijas, varētu izvirzīt kandidātus, piemēram, tiesībsarga, valsts kontroliera, KNAB priekšnieka, Latvijas Bankas

prezidenta u.c. amatiem. Šīs kandidatūras pēc tam būtu nododamas Saeimas apstiprināšanai. Savu viedokli R. Balodis pamatoja ar skepsi pret amatu konkursiem, kuros ir neskaidri kritēriji, turklāt labākie iespējamie kandidāti var arī nepieteikties. Turklāt arī Saeimā īstas debates vairs nenotiek un balsošanas procesa atklātuma dēļ deputāti baidās paust godīgu pozīciju. R. Balodim pievienojās deputāts Gunārs Kūtris, uzsverot, ka daudzas augstākās amatpersonas Latvijā pašlaik ir “politisku kompromisu rezultāts” un Valsts prezidenta iesaiste šajā procesā varētu nozīmēt labāku kandidātu izvēli. Taču tādā gadījumā pašam Valsts prezidentam būtu nepieciešama augstāka leģitimitāte, resp., būtu jāmaina tā ievēlēšanas kārtība, šādas tiesības nododot tautai.

Skeptiski pret šādiem priekšlikumiem bija to institūciju pārstāvji, uz kurām varētu attiekties Valsts prezidenta paplašinātās kreatīvās funkcijas. Tā, piemēram, bažas pauda Latvijas Bankas padomes loceklis Edvards Kušners (norādot, ka starp politisko varu un centrālo banku ir jābūt nošķirtībai, taču gadījumā, ja bankas prezidentu izvēlētos Valsts prezidents, šī saikne kļūtu pārāk vāja), Tieslietu padomes sekretariāta vadītāja Solvita Harbaceviča (uzsverot, ka tiesu varas interesēs ir pēc iespējas lielāka neatkarība, kas izpaustos arī Tieslietu padomes lomas pieaugumā, tai skaitā tiesnešu kandidātu izvirzīšanu uzticot tikai Tieslietu padomei, nevis kādam citam), kā arī valsts kontroliere Elita Krūmiņa (uzskatot, ka optimāla ir pašreizējā kārtība, ka valsts kontroliera kandidatūru izvirza Saeimas Publisko izdevumu un revīzijas komisija, kas ikdienā redz Valsts kontroles darbu). Savukārt J. Ikstens norādīja, ka Valsts prezidenta pilnvaru paplašināšana nozīmētu Latvijas virzīšanos no līdzšinējā parlamentārisma uz prezidentālismu.

Jāatzīmē, ka priekšlikums piešķirt Valsts prezidentam tiesības izvirzīt amatpersonu kandidatūras nav jauns: līdzīgas domas izskanējušas, piemēram, Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2011. gada atzinumā, kā arī Satversmes grozījumu projektā, ko tajā pašā gadā sagatavoja Saeimas VL-TB/LNNK frakcija.

Svarīgi arī atzīmēt, ka, neskatoties uz ļoti plašo ekspertu un citu pieaicināto personu loku Saeimas darba grupas sanāsmēs, ziņojumu Saeimai par Valsts prezidenta pilnvaru iespējamo paplašināšanu un ievēlēšanas kārtības maiņu tomēr gatavos tikai darba grupas locekļi – Saeimas deputāti R. Balodis, I. Lībiņa-Egnere, I. Parādnieks, J. Stepaņenko, I. Bite un G. Kalniņš. Viņu ziņā tādējādi būs iespējamo Satversmes grozījumu iniciēšana.

Dina Gailite